

Ҳар бир лексема парадигматик, синтагматик, эпидигматик ва ассоциатив каби турли муносабатлардаги бошқа луғат бирликлари билан боғлиқ бўлганлиги учун яхлит блоклар кўринишидаги лексикани ўрганиш заруратини шарт қилиб қўяди. Тилларнинг лексик-семантик киёси, аввало, маълум ахборот соҳалари билан, яъни семантик майдон билан ўзаро боғланган категориялар типологияси ҳисобланади.

Семантик майдон лексик бирликлари бошқа вариант маъноси билан бирлаштирадиган лексик семантиканинг умумийлигидир.

Тилларни тил майдонига ажратиш йўли билан турли тилларни киёслаб ўрганиш ҳақидаги ғоя Й.Трирдан келиб чиққан. Олим, алоҳида бир тил майдонини ажратиш яхлит олинган икки тил учун зарур дастлабки тил ҳисобланади, деб ёзади. Й.Трирининг семантик майдони ҳақидаги асосий қоида қуйидаги кўринишга эга.

Тил барқарор, аммо лексик бирликни ўзида намоён қилган алоҳида тизим эмас. Шунингдек маъноси ҳам алоҳида ҳисобланмайди, балки тизимнинг бошқа сўзларининг қолган маънолари билан ўзаро алоқага киришади.

Тил тизими икки параллел даража билан намоён бўлади: тушунча сифатидаги тушунча майдони ва лексик бирликдан иборат ишора (сўз) майдони шундай қилиб, тилнинг барча тушунча майдони мувофиқ сўз майдонлари билан тенг қопланади.

Йост Трир майдонлар орасидаги боғланишнинг асосий кўриниши сифатида бир майдон таркиби ва тузил-

масида ҳар қандай ўзгариш бўйича у билан аралаш майдонларни жавобли ўзгаришга олиб келадиган иерархик бўйсунушга ажратади [13].

О.С.Ахманова таърифига кўра “семантик майдон кўпроқ ёки камроқ автоном микротизим кўринишига мувофиқ тилда назарияга эга бўлган борлиқнинг заррачасидир” [1].

Ҳозирги вақтда илмий лексикография соҳасида семантик майдонни ушбу тилнинг маълум “тушунчали доираси”ни тўлдирадиган луғатнинг ихчам қисми сифатида кўриб чиқилади [9].

Ю.Н.Караулов семантик майдонни олам тил моделининг мазмуний элементи сифатида кўриб чиққан. У семантик майдон чегарасини ноаниқ ва хира деб ҳисоблайди. Ушбу бирлашишлар ҳаракатчан, динамик бўлганлиги учун, семантик майдон ташки олам реал-ясининг ўзгаришларига мувофиқ мунтазам ўзгаради [5].

Майдон назариясида, турли сўз туркумларига тегишли сўз ўзида семантик майдонни киритади, деган уша ҳолат муҳимдир. Семантик майдон-турли сўз туркумлари лексик бирликларининг унга кирувчи лексик-семантик гуруҳига қараганда, катта ташки қисми ва маркази таркибида мавжудлиги тушуниладиган «тизмни ташкил қилишни майдон принципи билан лексик гуруҳлаш» деб аниқлайди [9:104].

Семантик майдон ва унинг таркибий қисмлари бўлган камроқ ҳажмли парадигматик гуруҳлар функционал-когнитив соҳа - фақат каттароқ йирик блоклар таркибида функционал аҳамиятини ажратиб олади.

Адабиётлар

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 1966.
2. Б.де Куртенэ. Избранные труды по общему языкознанию. Том 1. М.: АН 1963.
3. Вежбицкая А. *Семантические универсалии и описание языков* / Пер. с англ. А.Д. Шмелева; под ред. Т.В. Булыгиной. М.: Языки русской культуры, 1999. [Wierzbicka, Anna (1999b). *Semantic universals and description of languages*. Translated from English by A. Shmelev. Moscow, Yazyki russkoi kul'tury. (In Russ.)]
4. Джакендоф Р. Принципы и методы семантических исследований. -М.: «Наука», 1986.
5. Караулов Ю.Н. Общая и русского языка идеография. 1976.
6. Гак Теньер и его структурный синтаксис. // Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. -М.: 1988, -С. 5-21.
7. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. - М.: «Прогресс», 1985, -С. 452.
8. Скаличка Большая российская энциклопедия. (электронная версия). -М.: 1967.
9. Слюсарева А.А. История России в фотографиях. 1990.
10. Шмелев А.Д. Русская языковая модель мира: Материалы к словарю. -М.: Языки славянской культуры.
11. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. 1974.
12. Ярцева В.Н. История морфология английского языка. -М.: 1960.
13. Jost Trier Semantics 1931.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақола тилларни чоғиштирма ўрганишнинг лингвокультурологик жиҳатлари ва тилларни киёслаб ўрганиш методининг қўлланилиши ҳақида. Тилларнинг киёсий таҳлили феъл семантикасининг ҳам ҳар томонлама - тил ҳам идиоэтниқ хусусиятларини текшириш имкониятини беради.

РЕЗЮМЕ. Данная статья посвящена лингвистическим и культурным аспектам смешанного изучения языков и применению метода сравнительного изучения языков. Сравнительный анализ языков дает возможность проверить семантику глаголов, как межъязыковую, так и идиоэтническую.

SUMMARY. This article is about the linguistic and cultural aspects of cross-linguistic learning and the application of the method of comparative language learning. The comparative analysis of languages provides an opportunity to check the semantics of verbs, both cross-linguistic and idioethnic.

ЖУРНАЛИСТ ДӨРЕТИЎШИЛИГИНДЕ ПЕРИФРАЗЛАРДЫҢ ХЫЗМЕТИ

А.К.Пирниязова – филология илимлериниң докторы, доцент

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Г. П.Каллибекова – филология илимлери бойынша философия докторы

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: перифраза, даврий матбуот, тасвирий воситалар, от, сон, ижд, журналист, бош мақола, публицистик мақола.

Ключевые слова: перифраза, периодическая печать, изобразительно-выразительные средства, существительные, числительные, творчество, журналист, главная статья, публицистическая статья.

Key words: paraphrase, periodical, figurative and expressive means, nouns, numerals, creativity, journalist, main article, journalistic article.

Қарақалпақстан күнделikli газеталары сыпатында узак тарийхқа ийе болған «Еркин Қарақалпақстан», «Қарақалпақстан жаслары» газеталарын атап көрсетиўге болады. Жаңалықларды, ўақыя-хәдийселерди, жәмийетлик-сиясий турмысты газета оқыўшысына жеткерип берийде ҳәр дайым оператив искерлиги менен көзге түспекте. Газеталарда берилген мақалалар

темасы, мазмуны хәм фактлерден пайдаланыў усылы менен басқа газеталардан өзгешеленип турады. Себеби, газетада тәжирийбели журналистлер дөретийшилиқ жумысларын алып бармақта. Қарақалпақ тилиниң гөззаллығын, лексикалық ресурсларының кең екенлигин усы газеталар тилинде пайдаланып атырған лексикалық бирликлер мысалында да көрийге болады.

Ғалаба хабар қуралларында информация жеткеріу тезлиги әдеуір жетилисти. Хәр бир фактти түсиникли, ықшам, анық, сапалы хәм тәсиршең формада жеткеріу талабы да қойылмақта. Сонлықтан, барлық ғалаба хабар қураллары тийкаргы талап хәм ўазыйпаларды өз ўактында сапалы орынлай алыўы керек. Фактти тәсиршең усылда жеткерип беріуде аудио, видео хәм фото материаллар жетекши орынға шыға алады. Ал, текст формасындағы хабарларды жеткеріуде хәр бир сөз орнында қолланылса ғана тәсиршеңликке ерисиледи. Соның ушын да газета тилинде тилдиң көркемлеў қураллары аналитикалық, көркем-публицистикалық жанрлардан тысқары информациялық жанрларда да өнімли қолланыла баслады. Қарақалпақ тилши илимпазларының илимий тезислеринде [1:55-56], илимий мақалаларында [2:121-125], илимий мийнетлеринде [3:51-52] бул мәселелер белгиленген классификациялар шеңберинде үйренилди, пикирлер билдирилди. Газета тилиндеги перифразалар тараўлық газета материалларында қолланылыў өзгешелиги арнаўлы изертленди. Бул бойынша «Тараўлық газета материалларының тили хәм стильлик өзгешеликтери» атамасындағы монографияда мағлыўматлар келтирилди [4:60-70]. «Қарақалпақстан тараўлық газеталар тилиндеги перифразалар» [5:148-152], «Газета тилинде шахсты аңлатыўшы перифразалар» [6:150-153] атамасындағы мақалаларда да Қарақалпақстан тараўлық газеталарындағы журналист дәретиўшилигинде перифразалардың тараўларға байланыслы қолланылыў өзгешелиги изе-излик пенен дәлийлленген.

Журналистика жәмийетлик хабарларды, жәмийетлик басламаларды, статистикалық мағлыўматларды тек санлар жәрдеминде емес, тәсиршең усылда жеткеріу форматына өтті. Бул басқышта тилдиң көркемлеў қуралларының бири есапланған перифразалар жетекши орынға алды. Газета материалларында қарақалпақ тилинде бурыннан қәлиплескен перифразалардан тысқары жаңалары өнімли пайдаланылмақта. Оларды биз газета тилинде атқаратуғын функциясына қарап бир неше түрлерге бөлип үйренемиз.

1. *Қатарлық санлықлар перифраза сыпатында.* Олар газета тилинде анықлықты, тәртип-интизамды тәмийинлеў, қызығыўшылықты арттырыў менен байланыслы болған фактларда қолланылған. Мысалы: «Соңғы аңшы» повести, «Полат Мадреймов – биринши қарақалпақ балетмейстери», повесть-эссеси, «Шайырдың жаслығы» хўжетли повести, «Ибрайым Юсупов» роман-эссеси әдебий жанрларға жаңаша жантасыўы менен, образларының хәм көркем, хәм тыянақлылығы менен ажыралып турады» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.29.03. №36). «Қ.Абдиреймов өзиниң қалдырып кеткен бийбаха ғәзийнеси, спектакль хәм сахналық рольлери менен арамызда екениши өмирин жасап келмекте» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.19.05. №56-57). Келтирилген мысаллардағы *биринши қарақалпақ балетмейстери* перифразасы Полат Мадреймовтың өзине тән кәсиплик дәретиўшилигин ашып беріу мақсетинде қолланылған. *екениши өмири* перифразасы мәденият тараўындағы жетик қәнигелердиң бири, шебер рольлери менен жәмийеттиң нәзеринде болған Қуўатбай Абдиреймов өмири, дәретиўшилиги менен байланыслы екенлигин көриўге болады.

2. *Санақ санлықлар перифраза сыпатында.* Әдебият, мәденият, журналистика тараўларында дәретиўшилик етип, жәмийетте өз орнына ийе болған шахслардың өмир жолы баян етилген мақалаларда кең пайдаланылған. Бул мақалалар изертлеўлер, үйрениўлер, рецензияларға сүйенип таярланған мақалаларда кең ушырасады. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, «Шыпакер» газетасы, «Қарақалпақ

университети» газетасындағы тураклы рубрикаларда берилген бир қатар материалларды да атап көрсетиў орынлы. Мысалы: «Шарап Уснатдинов ортаңқолдай ўш ғайраткердиң хызметлерин, яғный *ўш өмирдиң хызметин бир өмирге жайластырған өз алдына әжайып ғайраткер*» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.29.03. №36). «Миллий қарақалпақ әдебиятының XX-XXI әсирлердеги *еки үлкен байтереклериниң бири* ямаса *үлкен еки арысының биреўи Т.Қайыпбергенов* шын мәнисинде тек ғана қарақалпақ әдебиятын емес, ал, пүткил қарақалпақ халқын жәхәнге танытқан өшпес уллы тулғалардың қатарына жатады десек асыра силтеў ямаса қосып жазыў емес шығар» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.12.05. №53). Келтирилген мысаллардағы *ўш өмирдиң хызметин бир өмирге жайластырған өз алдына әжайып ғайраткер* перифразасы *Шарап Уснатдиновқа, еки үлкен байтереклериниң бири, үлкен еки арысының биреўи* перифразалары *Төлепберген Қайыпбергенов* дәретиўшилиги менен байланыслы қолланылған.

3. *Шахсты аңлатыўшы перифразалар.* Газета тилинде шахсты аңлатыўшы перифразалар ең өнімли формада қолланылады. Қахарман портретин ашып беріуде перифразалар тәсиршеңдикти тәмийинлейтуғын лексикалық бирликлерден дүзилген. Мысалы: «Онда көркем сүүретлеўлер менен фактлардың, мағлыўматлардың анықлығы қосылып, синтезленип тутас бир образды, *көрнекли қарақалпақ балетмейстери Полат Мадреймов* образын пайда еткен» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.29.03. №36). «Ал, *сөз зергериниң* төртликлериндеги тапқырлық пенен даналық пикирлер өз поэтикалық бояў формалары арқалы көз тартып қоймай, оқыўшыларды ой тереңлигине, ақыл-парасатқа шақырады» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.12.05. №53). Келтирилген мысалларда қахарманға, респондентке, тараўлар турмысына, ўақыя-хәдийсеге үнлес перифразалар таңланған: *көрнекли қарақалпақ балетмейстери, сөз зергери* перифразалары арқалы шахстың ким екенлиги, жумыс искерлиги, лаўазымы, характери, қахарманлығы, садықлығы, интеллектуал қәбилети ашып берилген.

4. *Атлық сөзди экспрессив мәниде баян етип келген перифразалар.* Газета тилинде атлық сөзди яғный белгили бир атаманы перифразалар негизинде көркемлеп көрсетиў ушырасады. Президентимиздин: «*Имаратлардың ең уллысы – мектеп*» деп тәрийп берген бул билим алыў ошағында хәр күни, оқыў жылы даўамында нешше мәрте қоңыраў қағылмады дейсиз («Еркин Қарақалпақстан» 2022.26.05. №60). Оның *өмирлик жолдасы* Кийик Абдиреймова да Қарақалпақстанға мийнети синген мәденият хызметкери саналады («Еркин Қарақалпақстан» 2022.19.05. №56-57). Бул мысаллардағы *имаратлардың ең уллысы* перифразасын лид текстлеринде ушыратыўға болады. *Өмирлик жолдасы* перифразасы газеталардағы публицистикалық мақалаларда, портрет очерклеринде ең өнімли қолланылатуғын перифраза. Демек, сөз етилип атырған тематикаға үнлес келетуғын перифразалық форманы таўып хәм көркем етип бере алыў да тәжирийбели, жетекши журналистлердиң дәретиўшилик жумысларының жемиси.

5. *Кәсипти билдирип келген перифразалар.* Бул даўамлы процесс болып, хәр бир дәретиўши, әсиресе, қыл қәлем ийелери басынан кеширип, олар усы жағдайдың қайталаныўын жаңа дәретпеси жүзеге келгенде қәлери анық («Еркин Қарақалпақстан» 2022.26.05. №60). Солай етип, *қыл қәлем* тәбият шайдасы болыў, сүүрет салыў оның өмириниң ажыралмас бир бөлегине айланды («Еркин Қарақалпақстан» 2022.26.05. №60). Келтирилген мысаллардағы *қыл қәлем ийелери* перифразасының

мазмунунда *художник, көркем өнер тарауы, көркем өнер тарауының белгилі дөретиүші инсанлардың* жұмыс іскерлигин атап көрсетіуі болып табылады.

6. Бас мақалалардың, публицистикалық мақалалардың темасында қолланылған перифразалар. Перифразалар газета оқыушысын ойлануға шақыруға хәм дыққатын тарту мақсетинде тема сыпатында жийи пайдаланылмақта. Мысалы: «Қарақалпақ әдебиятының қос байтерегин оқыу күнлерине» атамасындағы бас мақала тийкарында илимпаз А.Өтәмбетова авторлығында «Миллетти дүньяға танытқан уллы жазыушы» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.12.05. №53) атамасында мақала берилген. «Инсан кәдири уллы, еслеу мәңги» рубрикасында журналист Р.Арзиевтың авторлығында «Қарақалпақ әдебиятының қос байтерегин» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.14.05. №54) темасында мақала берилген. Композитор Н.Мухаммеддиновтың авторлығында «Сахна жұлдызы» (Қуәтбай Абдиреймов туұралы еске түсириулер) («Еркин Қарақалпақстан» 2022.19.05. №56-57) атамасындағы мақала да перифразаға курылған. Демек, перифразалар газета оқыушысын логикалық ойлауға шақырады, экспрессивликти тәмийинлеп береди.

7. Медицина тарауы менен байланыслы перифразалар. Тарау кәнигелери менен өткерилген интервью-диалогларда, тураклы рубрикалардағы мақалаларда, тарау кәнигелериниң авторлығында таярланған есап ямаса шолу жанрларында медицина тарауына тән перифразаларды көриуге болады. Мысалы: Поллиноз кеселликлериниң баслануы хәм клиникалық көринислериниң кескинлесуи әдетте тереклер, гүллер және басқа да өсимликлердиң галаба гүллеу (апрель, май айлары) дәуирине туұра келеди («Шыпакер» 2018. Май, №5). Наўқас жатқан бөлмениң айналарын өсимликлердиң галаба гүллеу дәуиринде бәркулла ашып қойу қадаған етиледі («Шыпакер» 2018. Май, №5). Бул перифразалар өсимликлердиң галаба гүллеу дәуири деп баян етилген. Тийкарынан апрель, май айларын нәзерде тутқан.

8. Хайуанатлар менен байланыслы перифразалар. «Енди исенемен, 1968-жылы атып өлтирилген жолбарыс биз жокарыда айтып берген «хайуанатлар патшасы» болуы да тәажип емес» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.22.02. № 21). Бул мысалдағы хайуанатлар патшасы перифразасы жолбарыс сөзиниң орнына қолланылған.

9. Жұмыс орнының, мәкемениң атамасын билдирип келген перифразалар. Журналистлердиң дөретиушилик шеберлигин лексикалық бирликлерге айрықша итибар қаратып атырғанлығында көриуге болады. Журналисттиң қызығушылығы, билим дәрежеси, стильлик өзине тәнлиги де көзге тасланады. Тийкаргы теманы ашып беруіде салыстыру хәм анализ ислеу процесслери дыққатқа ылайық. Сөзлерге күшейтиуши мәни беруі арқалы контекстти баянлайды. Мысалы: «Таныстыруда миллий бағ аймағында салынуы режелестирілген Мәмлекетлик көркем өнер музейиниң жойбары, атап айтқанда, дүньяға белгилі «Ателье Брукнер» архитектура бюросы тәрепинен таярланған көргизбелер, экспозициялар хәм басқа да бөлмелердиң жайласуы режеси көрип шығылды» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.24.02. № 21). Бул мысалдағы дүньяға белгилі архитектура бюросы перифразасы «Ателье Брукнер» атамасын билдирип келген. Газетадағы арнаулы рубрикалар газета оқыушысының дыққат орайында болады. Сонлықтан усындай мазмунды беретугын перифразалардан пайдаланылған.

Әдебиетлар

1. Пирниязова А.К. Қарақалпақ тилиндеги перифразалар. // Хаял-қызлардың илимдеги орны (2008-жыл «Жаслар жылы»на бағышланады) Республикалық илимий-әмелий конференция материаллары. –Нөкис: 2008, 55-56-б.
2. Пирниязова А.К. Бердақ шайырды тәрийплеуши перифразалар // «Бердақ – классикалық әдебиятымыздың бийик шыңы». –Нөкис: «Qaraqalpaqstan», 2017, 121-125-б.

10. Жыл мәусимлери хәм байрамлар менен байланыслы болған перифразалар. Бундай перифразалар газета оқыушысына, кең жәмийетшиликке, хәттеки басқа тарау ўәкиллери ушын да жүдә таныс болған перифразалар саналады. Мысалы: «Жаңаланыу хәм жасаруу мәусими алдынан хәр бир ўатанласымызды өзиниң жасап атырған аймағын, көшесин хәм мәхәллесин абаданластыруу хәм көклемзарластырууға шақыруу мақсетинде республикамызда «Жасыл мәкан» акциясына старт берилди» («Еркин Қарақалпақстан» 2022.24.02. № 21). Бул мысалдағы жаңаланыу хәм жасаруу мәусими перифразасы бәхәр мәусими сөзиниң орнына қолланылған. Баспасөзде байрам сәнелери менен байланыслы перифразалар кең түрде қолланылмақта. Себеби, белгилі бир сәне ямаса байрамның өзиниң атамасын атап көрсетиуге қарағанда перифразалардан пайдаланыу мақсетке муўапық келеди. Мысалы: «Халқымыздың ески тарийхы, бай мәдениаты хәм бийбаха қәдириятларын өзінде айқын жәмлеген, ана тәбият хәм адамлардың руўхыятында жүз беретугын жасаруу, жаңаланыу хәм раўажланыуларды әсирлер даўамында толық көрсетип киятырған Наўрыз байрамы ең қәдирли миллий байрамларымыздан бири болып есапланады» («Қарақалпақстан жаслары» 2022.24.02. №7). «2022-жыл Наўрыз улыўмахалықлық байрам мәмлекетимизде «Ассалам, Наўрыз – жаңаланыу, мийрим-шәпәт хәм қәдир-қымбат байрамы!» деген баслы идея тийкарында улыўмахалықлық сейиллер тәризинде көтеринки руўхта хәм жокары дәрежеде белгиленсин» («Қарақалпақстан жаслары» 2022.24.02. № 7). Бул мысаллардағы ең қәдирли миллий байрамларымыздан бири, жаңаланыу, мийрим-шәпәт хәм қәдир-қымбат байрамы перифразалары Наўрыз байрамы сөзиниң орнында қолланылған.

11. Көркем өнер тарауы менен байланыслы перифразалар. Баспасөз бетлеринде көркем өнер тарауы дерлик хәр бир жанрдың баслы темаларының бири. Арнаулы рубрикаларда, тураклы рубрикаларда, мәусимлик рубрикаларда бул тарау кең сөз етиледі. Сонлықтан тарауға тийисли перифразалар жүдә шеберлик пенен пайдаланылмақта. Айырым перифразалар жаңадан дөретилип атырғанлығын атап көрсетиуге болады. Мысалы: Ол сахналастырылған спектакльлерге талқылау жасап, фильм хәм спектакль өзегі болған сценарий хәм пьесаларды изертледик хәм үйренип шықтық («Еркин Қарақалпақстан» 2022.19.05. №56-57). Соның ушын да, халқымыз талант – бийбаха гәзийне деп бийкарга айтпаған («Қарақалпақстан мәдениаты» 2021.03.07. №27-28). Бул мысалдағы фильм хәм спектакль өзегі- сценарий хәм пьесалар деп түсиндирилген. Буннан тысқары бул тарау менен байланыслы бийбаха гәзийне, жақсылық елишлери, кешегі күн, өтмиш ҳақында жырлау, көркем өнеримиз гүлтажсы сыяқлы перифразалардан шеберлик пенен пайдаланған. Ал олар түп мәниси талант, бақсы, ақын хәм жыраулар, қобыз сести, «Лазги» аяқ ойыны сыяқлы сөзлер. Демек, текстти тәсиршең формада жеткерип беруі журналист дөретиушилигинде баслы мақсет етип белгиленген.

Жуўмақлап айтқанда, перифразалар хәр бир ўақыя-хәдийсени көркем формада жеткерип беруіге хызмет етеди. Күнделикли баспасөзде жәмийетлик-сиясий турмыстағы реформалар, жәмийетлик хабарлар, жәмийетлик басламалар кең сөз етиледі. Ал, тәсиршеңликти тәмийинлеуде тилдиң көркемлеу куралларынан өнимли пайдаланылады хәм жаңа формалары да жетилистирип барыуда айрықша хызметти атқарады.

3. Оразымбетова З.Қ. Қарақалпақ күнделікли баспасөзі тилинің стильлік өзгешеліктері. -Тошкент: «Hilol Media», 2019.б.
4. Каллибекова Г.П. Tarawlıq gazeta materialların tili hám stillik özgeshelikleri. – Нөкіс: “Илимпаз”, 2022, 60-70-б.
5. Каллибекова Г.П. Қарақалпақстан тараулық газеталар тилиндегі перифразалар. Өзбекстан Республикасы Илимлер Академиясы Қарақалпақстан бөлімінің хабаршысы. – Нөкіс: 2021, 148-152-б.
6. Каллибекова Г.П. Газета тилинде шахсты аңлатыўшы перифразалар. Глобалласыў процессинде ғалаба хабар куралларының роли атамасындағы халықаралық илимий-әмелий конференция мақалалары топламы (26-май 2022-жыл). – Нөкіс: 150-153-б.
7. /«Еркин Қарақалпақстан», 2022.29.03. №36.
8. /«Қарақалпақстан жаслары». 2022.24.02. №7.
9. /«Шыпакер». 2018, Май, №5.
10. / «Қарақалпақстан мәдениеті». 2022.28.05. №24.
11. /«Қарақалпақ университети» 2019.12.04.

РЕЗЮМЕ. Мақолада даврий матбуот материалларидаги тасвирий восита – перифразалар хақида фикр юритилган. Газета тилидаги перифразалар ўн битта гуруҳларга бўлиб ўрганилган.

РЕЗЮМЕ. Статья посвящена одним из изобразительно-выразительных средств – перифразам, используемых в периодической печати. Анализированы перифразы языка газет и разделены на одиннадцать тематических групп.

SUMMARY. The article is devoted to one of the figurative and expressive means - paraphrases used in the periodical press. Paraphrases of the language of newspapers are analyzed and divided into eleven thematic groups.

СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ И КАРАКАЛПАКСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С КОМПОНЕНТОМ ЗООНИМОМ С ПОЛОЖИТЕЛЬНОЙ КОННОТАЦИЕЙ

З.Б.Сагатовна – докторант

Қарақалпақский государственный университет имени Бердаха

Таянч сўзлар: семантика, ижобий коннотация, характер, салбий, ўхшашлик.

Ключевые слова: семантика, положительная коннотация, характеризовать, отрицательно, сходство.

Key words: semantics, positive connotation, to characterize, negatively, likeness.

Зоонимы (наименования животных) являются одним из самых важных пластов лексики во всех языках мира. Характеризуя свое поведение, чувства, состояния, человек прибегает к сравнению с тем, что ему ближе и похоже на него самого — животным миром. Хорошо известно, что в разных языках и в разных культурах названия одних и тех же животных (то есть эквивалентные по номинативному значению) имеют разные коннотации, то есть их черты и свойства воспринимаются и оцениваются по-разному. Отрицательная и положительная оценки в оборотах с живой внутренней формой обычно тесно связаны с отрицательными и положительными образами, воплощенными в данных ФЕ и основанными на буквальном значении их компонентов.

Характерной чертой зоонимов исследуемых языков является высокая степень идиоматичности и образности с сильным содержанием номинативности. Это приводит к тому, что сходные по денотативным значениям зоонимы в разных языках отличаются образностью, так как ассоциативные представления о животных в различных языках не совпадают. Случаи совпадения крайне редки, и, как правило, восходят либо к общему для английского и каракалпакского языков источнику, либо являются следствием единого восприятия мира, сходных культурных, национальных и исторических особенностей. В целом традиционный выбор зоонимов во фразеологическом фонде английского и каракалпакского языков имеет много общего как в аспекте теории номинации, так и с точки зрения оценочной коннотации.

ФЕ с положительной коннотацией называют человеческие эмоциональные состояния, связанные с возможностью достаточно полно удовлетворить актуальную потребность человека, вызываются полезными воздействиями, побуждают субъекта к их достижению и сохранению, выполняют созидательную роль в жизни человека. Подгруппы, образующие ФЕ, характеризующие человека с положительной стороны, следующие:

храбрый, смелый:

англ.: *lion-hearted* «храбрый», «неустрасимый» (букв, с сердцем льва);

(*as*) *bold (или brave) as a lion* (букв, храбрый, как лев) и др.;

кк.: *қораз* «храбрец» (букв, петух (с пёстрым опереньем));

арыслан азамат «отважный, храбрый человек» (букв, мужик-лев) и др.;

трудолюбивый:

англ. *work like a horse* «работать как вол» (букв, «работать как лошадь»);

brisk/busy as a bee «хлопотливая, как пчёлка» (о проворном, трудолюбивом человеке);

an eager beaver «работяга», «старательный, неугомонный человек» (букв, «нетерпеливый бобёр») и др.;

кк.: *хәрредай тынбаў* «трудиться без передышки, не покладая рук» (букв, «трудиться как пчела»);

кумырскадай мийнеткеш «трудолюбивый» (букв, «трудящейся как муравей»);

ешектей ислеў (букв, «работать как осёл») и др.;

ловкий, быстрый:

англ.: *as slippery as an eel* (букв, «скользкий как угорь») «ловкий», «изворотливый»;

as nimble as a squirrel (букв, «ловкий как белка»);

кк.: *базар көрген ешки* «ловкий, умелый» (букв, «козёл, побывавший на базаре»)

ешки бас «проворный», «ловкий», «шустрый» (букв, «козлиная голова»);

еки сыйырды емген бузаў «умелый, ловкий» (букв, «телёнок, сосавший двух коров») и т.д.;

довольный, радостный:

англ.: *like a dog with two tails* «очень довольный», «в восторге» (букв, «как собака с двумя хвостами»);

look like the cat after it had eaten (that ate или he swallowed) the canary

«иметь довольный вид» (букв, «иметь вид кошки, которая съела канарейку»);

кк.: *суўға кирген балықтай* «весело, живо, радостно» (букв, «как рыба в воде»);

жылқысы таўға шығыў «быть на крыльях мечты», «чувствовать себя на вершине блаженства» (букв, «быть на коне мечтаний»);

робкий, застенчивый:

англ.: *gentle as a lamb* «тише травы, ниже воды» (букв, «мягкий как ягненок»);

quiet as a mouse «тихий как мышь»;

sheep faced «робкий», «застенчивый» (букв, «с лицом овцы») и др.;